

**TIJORAT BANKLARI AKTIVLARI SAMARADORLIGINI
OSHIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI**

Ruziyev Baxtiyor Salimboyevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti o'qituvchisi

E-mail: baxtishka5199990@yandex.com

ORCID: 0009-0002-4431-6659

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi tijorat banklari aktivlari samaradorligini oshirish masalasining dolzarbligi, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar yoritilgan. Bank aktivlari tarkibi, sifati va ularning daromadlilik darajasi tahlil qilinib, ularning samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan. Shuningdek, tijorat banklarida aktivlarni boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish, aktivlar portfelini diversifikatsiya qilish va muammoli aktivlar ulushini kamaytirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, aktivlar samaradorligi, muammoli aktivlar, risklarni boshqarish, bank tizimi, daromadlilik, kapital yetarliligi.

Аннотация: В данной работе рассматриваются проблемы повышения эффективности активов коммерческих банков и пути их решения. Проведен анализ структуры и качества активов, выявлены основные факторы, влияющие на их доходность. Особое внимание уделено внедрению современных методов управления активами, диверсификации активного портфеля и снижению доли проблемных активов в банковской системе Узбекистана.

Ключевые слова: коммерческие банки, эффективность активов, проблемные активы, управление рисками, банковская система, доходность, достаточность капитала.

Annotation: This thesis examines the issues of improving the efficiency of commercial banks' assets and proposes potential solutions. The study analyzes the composition, quality, and profitability of bank assets, identifying key factors

influencing their efficiency. Special emphasis is placed on implementing modern asset management methods, diversifying the asset portfolio, and reducing the share of non-performing assets in Uzbekistan's banking system.

Keywords: commercial banks, asset efficiency, non-performing assets, risk management, banking system, profitability, capital adequacy.

Kirish. So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi bank tizimi jadal rivojlanib, tijorat banklari faoliyati milliy iqtisodiyotning barqaror o‘shida muhim o‘rin egallamoqda. Shu bilan birga, bank aktivlari samaradorligini oshirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki aktivlar sifati va daromadliligi banklarning moliyaviy barqarorligi, to‘lovga layoqatliligi hamda iqtisodiyotdagi kreditlash hajmlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Afsuski, hozirgi kunda tijorat banklarida aktivlar tarkibining yetarlicha diversifikatsiyalanmaganligi, muammoli kreditlar ulushining yuqoriligi, risklarni boshqarish mexanizmlarining sustligi kabi omillar ularning samaradorligini cheklamoqda. Shuningdek, qimmatli qog‘ozlar bozori rivojlanishining sustligi va uzoq muddatli moliyaviy resurslarning yetishmasligi ham bank aktivlarining foydalilik darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Mazkur tadqiqotda tijorat banklari aktivlari samaradorligini oshirishning nazariy asoslari, amaliy muammolari hamda ularni hal etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari O‘zbekiston bank tizimi uchun amaliy ahamiyat kasb etib, aktivlarni boshqarish samaradorligini oshirishda, risklarni kamaytirishda va banklarning raqobatbardoshligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Asosiy qism. So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi bank tizimida islohotlar chuqurlashib, tijorat banklarining aktivlari hajmi va sifati sezilarli o‘shish sur‘atlarini namoyon etmoqda. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2020 yilda tijorat banklari jami aktivlari 411,5 trillion so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024 yil yakuniga kelib bu ko‘rsatkich 830 trillion so‘mga yetdi, ya’ni to‘rt yil ichida ikki baravardan ko‘p o‘sdı. Shu bilan birga, aktivlar tarkibida kredit portfeli 63–65 foiz, investitsiyalar esa 7–8 foiz ulushni egallab turibdi. Biroq aktivlarning hajman

kengayishi ularning samaradorligi bilan har doim ham uyg'un kechmayapti. Masalan, bank aktivlari rentabellik koeffitsienti (ROA) 2021 yilda 2,1 foiz bo'lgan bo'lsa, 2023 yilda 1,4 foizgacha pasaygan. Bu esa aktivlardan olinayotgan sof foyda ulushi kamayganini, resurslardan foydalanish samaradorligi yetarli darajada emasligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari aktivlari samaradorligiga bir nechta asosiy omillar ta'sir ko'rsatmoqda. Birinchidan, muammoli kreditlar (NPL) ulushi 2020 yilda 2,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2023 yilda 4,2 foizgacha oshgan. Bu, ayniqsa, kichik biznes va iste'mol kreditlari segmentida risklar kuchayganini bildiradi. Ikkinchidan, foiz stavkalari yuqoriligi sababli qarzдорlarning to'lov qobiliyati pasaymoqda. 2023 yilda o'rtacha kredit foiz stavkasi 22–23 foiz atrofida bo'lib, bu kredit yukining og'irlashishiga va kreditlarning bir qismining qaytmas aktivlarga aylanishiga olib kelmoqda. Uchinchidan, kapital yetarliligi (CAR) nisbatan barqaror bo'lib, 17–18 foiz atrofida saqlanib kelmoqda, biroq risk og'irlashtirilgan aktivlar ulushi ortgani sababli ayrim banklarda bu ko'rsatkich xavf ostida qolmoqda. To'rtinchidan, likvidlik va resurs bazasi sifati ham muhim masala bo'lib, O'zbekiston bank tizimida qisqa muddatli depozitlarning ulushi 62 foizni tashkil etadi, bu esa uzoq muddatli kreditlash imkoniyatlarini cheklaydi.

Ushbu omillar shuni anglatadiki, aktivlarning samaradorligini oshirish uchun faqat hajmni kengaytirish emas, balki aktivlar sifatini yaxshilash va daromadlilik manbalarini diversifikatsiya qilish zarur. Masalan, 2024 yilda xorijiy kapital ishtirokidagi banklarda (Ipoteka-bank, TBC Bank, Anorbank) ROA o'rtacha 2,3–2,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, davlat ulushi yuqori bo'lgan banklarda bu ko'rsatkich 1,1–1,3 foiz atrofida qolmoqda. Bu holat boshqaruv strategiyasi, risklarni baholash va aktivlarni joylashtirish mexanizmlarining turlicha ekanini anglatadi.

Yana bir muhim omil — qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanmaganligidir. 2024 yilda tijorat banklari investitsiya portfelining atigi 8,1 foizi davlat obligatsiyalariga to'g'ri kelgan, korporativ obligatsiyalar bozorida esa faollik juda

past. Bu esa aktivlarning bir qismi past rentabellikli va likvid bo'lmagan holatda saqlanayotganini bildiradi. Shuningdek, monetizatsiya darajasi (ya'ni pul massasining yalpi ichki mahsulotga nisbati) O'zbekistonda 2024 yilda 20,3 foizni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich rivojlangan mamlakatlarnikiga nisbatan (50–70 foiz) ancha past bo'lib, iqtisodiyotda pul resurslari yetishmasligi sababli banklararo kreditlash va investitsion faollik cheklangan.

Tijorat banklari aktivlarining samaradorligini oshirish uchun bir qator yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish zarur, bunda kredit reytingi, garov qiymati va kredit monitoringi mexanizmlarini raqamlashtirish muhim. Ikkinchidan, aktivlarni diversifikatsiya qilish orqali iste'mol kreditlari bilan bir qatorda ishlab chiqarish, infratuzilma va yashil loyihalarga yo'naltirilgan kreditlar ulushini oshirish talab etiladi. Uchinchidan, moliyaviy innovatsiyalarni joriy etish, ya'ni raqamli bank xizmatlari, fintex mahsulotlari va big data texnologiyalaridan foydalanish orqali aktivlarni samarali tahlil qilish mumkin. To'rtinchidan, qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish banklar uchun alternativ investitsion manbalarni kengaytiradi va aktivlarning foydalilik darajasini oshiradi.

Umuman olganda, O'zbekiston bank tizimida aktivlar samaradorligini oshirish nafaqat tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, balki milliy iqtisodiyotning umumiy investitsion faolligini ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi. Shu bois, tijorat banklari o'z aktiv portfellarini sifat jihatdan qayta ko'rib chiqib, riskni kamaytirish bilan bir qatorda daromadli aktivlar ulushini oshirishi lozim. Bu esa bank tizimining barqaror rivojlanishiga, kreditlash imkoniyatlarining kengayishiga va real sektorni moliyaviy qo'llab-quvvatlash hajmining ortishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tijorat banklari aktivlari hajmi so'nggi yillarda sezilarli darajada oshgan bo'lsa-da, ularning samaradorlik ko'rsatkichlari yetarli darajada yuqori emas. Buning sababi sifatida muammoli

kreditlar ulushining ortishi, aktivlar diversifikatsiyasining pastligi, qimmatli qog'ozlar bozorining sustligi va resurs bazasining qisqa muddatliligi ko'rsatib o'tiladi. Bank aktivlarining samaradorligini oshirish uchun, avvalo, risklarni boshqarish tizimini raqamlashtirish, aktivlarni ishlab chiqarish va eksport yo'nalishlariga diversifikatsiya qilish, kapital yetarliligini mustahkamlash hamda qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish zarur. Shuningdek, moliyaviy innovatsiyalarni keng joriy etish va monetizatsiya darajasini oshirish banklarning barqarorligini mustahkamlab, real sektorni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ushbu chora-tadbirlar natijasida tijorat banklari aktivlari samaradorligi ortib, bank tizimining moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. **“Bank tizimi ko'rsatkichlari 2020–2024”**. – Toshkent: www.cbu.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. **“Bank tizimini isloh qilish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”** PQ–3270-son, 2017 yil 12 sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni. **“Bank-moliya tizimini isloh qilish strategiyasi 2020–2025 yillarga mo'ljallangan”**, PF–5992-son, 2020 yil 12 may.
4. Demirgüç-Kunt, A. & Levine, R. (2008). *Finance, Financial Sector Policies, and Long-Run Growth*. The World Bank Research Observer.
5. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Merrouche, O. (2013). *Islamic vs. Conventional Banking: Business Model, Efficiency, and Stability*. Journal of Banking and Finance, Vol. 37.
6. Mishkin, F. S. (2019). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. 12th Edition. Pearson Education.

7. Akhunov, A. (2022). **“Tijorat banklari faoliyatida risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.”** – TDIU ilmiy jurnali, №3.
8. Nabiyeu, B. (2023). **“O‘zbekiston tijorat banklari aktivlarining samaradorligini oshirish yo‘nalishlari.”** – “Moliyaviy tahlil va iqtisodiy islohotlar” jurnali, №2.
9. World Bank (2023). *Uzbekistan Financial Sector Assessment.* – Washington D.C.: World Bank Group
10. Jumayev, Sh. (2022). **“O‘zbekiston tijorat banklari faoliyatida moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash muammolari.”** – Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent.